

ความเชื่อพระอาริยะ : ฤาษีผ้าดำ

รศ.ดร.บัวพันธ์ พรหมพักพิง*

บทนำ

“พระอาริยะ” ที่ผู้เขียนใช้ในบทความนี้ เป็นความเชื่อที่อยู่ในกลุ่มสังคมชาวนา เกี่ยวกับอนาคต การกลับมาของ “ผู้มีบุญ” ภาษาในชีวิตประจำวันบางครั้งใช้คำว่า พระศรีอาริยะ ซึ่งในภาษาอีสานออกเสียงเป็น “พระศรีอาน” ความเชื่อดังกล่าวนี้นี้เป็นลักษณะอย่างหนึ่งของสังคมชาวนาทั่วโลก แม้ว่าจะมีลักษณะที่แตกต่างกันออกไปบ้าง แต่ก็มีลักษณะร่วมหลายอย่าง ความสนใจในทางวิชาการในเรื่องนี้ อยู่ที่การมองว่าความเชื่อดังกล่าวนี้นี้ เกี่ยวข้องกับขบวนการเคลื่อนไหวของสังคมชาวนา เมื่อเผชิญหน้ากับการเปลี่ยนแปลงที่เรียกว่า “ความทันสมัย” หรือความกดดันที่มาจากภายนอก ความรุ่งเรืองในอนาคตที่อธิบายหรือทำนายโดยพระอาริยะ (Millenarianism) แตกต่างไปจากความรุ่งเรืองที่อาจจะบรรลุถึง ด้วยการเป็นอุตสาหกรรมหรือความทันสมัย

เนื่องจากว่าความเชื่อเรื่องพระอาริยะ ถูกจัดว่าเป็นความเชื่อในกลุ่มของชาวนา ความเชื่อดังกล่าวนี้นี้ จึงจะถูกมองโดยแนวคิดทางวิชาการกระแสหลักว่า เป็นเรื่องล้าสมัยหรือเป็นอุปสรรคขัดขวางการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัย และยังมองต่อไปอีกว่าเมื่อมีความก้าวหน้าในทางเศรษฐกิจสังคมมากเพิ่มขึ้น ความเชื่อดังกล่าวนี้นี้จะหมดไปอย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันเรากลับเห็นว่า ความเชื่อเช่นนี้ในกลุ่มสังคมชาวนา ก็ยังคงมีอยู่ แม้ว่าอาจจะมีการพัฒนาหรือการต่อเติมหรือปรับเปลี่ยนไปจากเดิม ที่สำคัญก็คือ การนับถือผู้มีอำนาจ หรือผู้มีบารมีพิเศษ หรือความเชื่อเกี่ยวกับอำนาจเหนือธรรมชาติ ไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะกลุ่มชาวนาดั้งเดิมเท่านั้น ในกรณีของสังคมไทยในปัจจุบันเรากลับพบเห็นว่า มีปรากฏการณ์ความเชื่อดังกล่าวแพร่หลาย อย่างเช่น เรากลับเห็นความเชื่อที่มีลักษณะที่คล้ายกัน - ความเชื่อที่ไม่มีหลักคิดในทางโลกหรือทางวิทยาศาสตร์ (Secular) - แพร่หลายในสังคมสมัยใหม่ด้วย อย่างในสังคมไทย เมื่อเร็ว ๆ นี้ มีความเชื่อเรื่องพระภิมเณศน์ ความเชื่อเรื่องจุดมรณภาพ และที่เคยแพร่หลายเป็นข่าวทางสื่อมวลชนในเรื่องของเนรคาหรือกรณีของพระยันตระ กรณีของเนรคา คลิปที่ออกเผยแพร่ทางอินเทอร์เน็ต กล่าวอ้างว่าตนเองเคยพระอรหันต์ เคยพบและเคยศึกษาธรรมะจากพระพุทธเจ้าจนสำเร็จอรหันต์

* คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

ที่กลับมาเกิดอีกครั้งก็เพื่อกลับมาทำภารกิจให้สำเร็จ การกล่าวอ้างเช่นนี้ จึงสอดคล้องกับหลักความเชื่อเรื่องพระอาริยะ ที่จะกลับชาติมาโปรดในยามที่มนุษย์ประสบทุกข์เข็ญและนำมนุษย์ไปสู่ความรุ่งเรืองไพศาล

บทความนี้ นำเสนอกรณีความเชื่อเกี่ยวกับ “ฤษีผิวดำ” ของกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่บนเทือกเขาภูพาน ความสนใจเกี่ยวกับเรื่องชาติพันธุ์ชนกลุ่มน้อยในภาคอีสาน เพิ่งเริ่มต้นเมื่อไม่นานมานี้ ส่วนใหญ่งานศึกษาวิจัยเรื่องนี้ มักจะมุ่งเน้นกลุ่มชาติพันธุ์ในภาคเหนือ ผู้เขียนจะทำการวิเคราะห์และเสนอมุมมองต่อความเชื่อดังกล่าว ซึ่งยังคงมีปฏิบัติสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน จากแนวคิดในเรื่อง “พระอาริยะ” (Millenarianism) โดยจะชี้ให้เห็นว่า กรณีของฤษีผิวดำนั้น ความเชื่อดังกล่าวยังคงหน้าที่หลายด้าน สามารถผนวกเข้าไปอยู่ในศาสนาพุทธ ทำให้ความเชื่อดังกล่าวได้รับการปฏิบัติและสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

พระอาริยะ - ผู้มีบุญกลับชาติมาเกิด

“ความเชื่อ” หรือความเชื่อเหนือสิ่งธรรมชาติ เป็นสิ่งที่มีอยู่อย่างแพร่หลายในสังคมประเพณีดั้งเดิม หรือสังคมชาวนา เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมสมัยใหม่โดยทั่วไปแล้วในทางวิชาการมองว่า ความเชื่อดังกล่าวนี้นี้ จะหมดไป กลายเป็นเรื่องล้าสมัยสำหรับความเชื่อเรื่องพระอาริยะ (Millenarianism) มีแกนความเชื่อในเรื่องการกลับชาติมาเกิดของศาสดา หรือ “ผู้มีบุญ” เพื่อช่วยปัดเป่า แก้ปัญหาความทุกข์เข็ญของมนุษย์และนำมนุษย์ไปสู่ความรุ่งเรืองของอนาคต ความเชื่อดังกล่าวนี้นี้ จึงเกี่ยวข้องกับศาสนา แต่เป็นศาสนาที่จำแนกแยกย่อย หรือแตกต่างออกไปจากศาสนาหลัก (Dominant) ของสังคม

ความสนใจทางวิชาการ ต่อความเชื่อพระอาริยะ (หรือความเชื่ออื่น ๆ) ในยุคแรก ๆ อยู่ที่เรื่องหน้าที่ของความเชื่อนั้น ๆ ต่อสังคม ในระยะแรก การศึกษาความเชื่อพระอาริยะ มุ่งสนใจในประเด็นที่ว่า ความเชื่อดังกล่าวนี้นี้ เป็นการโยนหาสังคมอุดมคติ ที่อาจจะอยู่ในความทรงจำจากอดีต และจะหวนกลับมาอีกในอนาคต อย่างเช่นงานของ Tuveson เรื่อง Millennium and Utopia (1949) งานของ Cohn เรื่อง The Pursuit of the Millennium (1957) และงานของ Polak เรื่อง The Image of Future (1961) น่าสนใจว่า การศึกษาความเชื่อพระอาริยะในสังคมตะวันตกในยุคต้น ไม่ได้ให้ความสำคัญกับการทำหน้าที่เป็นเครื่องมือในการสร้างขบวนการ ส่วนใหญ่เน้นไปที่การมองว่า ปรากฏการณ์

เช่นนี้ เป็นเรื่องของปัญหาทางจิตในระดับกลุ่ม (Collective Psychological Disorder) กล่าวคือการมองว่า ความเชื่อดังกล่าวนี้นี้เป็นปรากฏการณ์ทางจิต ที่อาจจะเกิดขึ้นกับคนจำนวนมากในระดับกลุ่ม เมื่อความเหล่านี ผิดกับปัญหาความไม่แน่นอน ความกดดัน หรือความทุกข์เชิงจิตที่เขาเผชิญอยู่

การตีความความเชื่อพระอาริยะ ที่แพร่หลายในการศึกษาความเชื่อดังกล่าวนี้นี้ ในประเทศที่กำลังพัฒนา มีน้ำหนักอยู่ที่การมองว่า ความเชื่อพระอาริยะ เป็นเครื่องมือสำหรับการเคลื่อนไหว ต่อสู้กับอำนาจการปกครองของผู้ที่อ่อนแอ สำหรับนักวิชาการ สังคมศาสตร์ที่จัดจำแนกความเชื่อดังกล่าวนี้นี้ ไว้ภายใต้วัฒนธรรม มองและตีความว่า ความเชื่อเรื่องพระอาริยะ เป็น “การต่อต้าน” ของวัฒนธรรมประชาชน (Popular Culture) ต่อวัฒนธรรมของผู้ปกครอง วัฒนธรรมในแนวคิดแบบนี้ จึงเป็นพื้นที่ของการ ประชันชนชั้น และ การต่อสู้ระหว่างวัฒนธรรมของผู้ถูกปกครองและผู้ปกครอง ซึ่งเป็นแนวคิดของ Foucault (Gutting; 2005), และ Bourdieu; 1977 ที่มีการศึกษาอย่างแพร่หลายในปัจจุบัน

สำหรับประเทศไทย ความสนใจความเชื่อพระอาริยะ ส่วนใหญ่แล้วมาจากกลุ่ม นักประวัติศาสตร์งานส่วนใหญ่เริ่มออกมาในพุทธศตวรรษที่ 2520 ภายหลังเหตุการณ์ความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างฝ่ายพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย และฝ่ายรัฐ หนังสือ เรื่อง กบฏขาวนา ของวุฒิชัย มูลศิลป์ (2525) หรือล่าสุดหนังสือเรื่อง กบฏไพร่หรือผีบุญ: ประวัติศาสตร์การต่อสู้ของราษฎรกับอำนาจรัฐเหนือแผ่นดินสยาม ของ สายสกุล เดชาบุตร (2555) อย่างไรก็ตาม การอธิบายปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้ จากมุมมองการศึกษาทางความเชื่อหรือทางวัฒนธรรม ยังมีอยู่อย่างจำกัด หนังสือเรื่อง ความเชื่อพระศรีอาริย์ และกบฏผู้มีบุญในสังคมไทย (2527) ที่ พรเพ็ญ อันตระกูล และ อัจฉราพร กุมพิตสมัย เป็นบรรณาธิการ เป็นงานยุคบุกเบิกเกี่ยวกับเรื่องนี้ แต่ภายหลังจากนั้นก็ไม่มีงานในระดับเดียวกัน ออกมาเผยแพร่อีก

งานที่ได้กล่าวถึงข้างต้นโดยย่อ ไม่ว่าจะเป็นงานที่เน้นศึกษาประวัติศาสตร์ทางการเมือง หรืองานที่เน้นในเรื่องความเชื่อหรือวัฒนธรรม ในการศึกษาความเชื่อพระอาริยะต่างก็เน้นการมองความสัมพันธ์ระหว่างรัฐส่วนกลาง กับราษฎรในภูมิภาค คำอธิบายและการวิเคราะห์ส่วนใหญ่ เน้นไปที่เรื่องการขยายอำนาจของรัฐส่วนกลาง เข้าไปควบคุมพื้นที่ในภูมิภาค ศูนย์กลางของคำอธิบายเหล่านี้ จึงอยู่ที่เรื่องการต่อต้าน

อำนาจรัฐส่วนกลาง ในขณะที่คำอธิบายหรือการตีความด้านอื่น ๆ มีน้ำหนักที่น้อยลงไป

ดังนั้น บทความนี้จะวิเคราะห์ความเชื่อเรื่องฤาษีผ้านดำ ซึ่งเป็นความเชื่อในท้องถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่บนเทือกเขาภูพาน โดยใช้กรอบคิดในเรื่องความเชื่อพระอาริยะ (Millenarianism) โดยจะเน้นอยู่ที่ความสัมพันธ์ระหว่างผู้แสดงต่าง ๆ (Constituencies) ในระดับท้องถิ่น บทความจะเริ่มจากการอธิบายบริบททางประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น แล้วให้รายละเอียดเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องฤาษีผ้านดำ และส่วนสุดท้ายก็จะนำเสนอการวิเคราะห์ตีความความเชื่อดังกล่าวนี้

บ้านดงมะกรูดในบริบททางประวัติศาสตร์

บ้านดงมะกรูด ตั้งอยู่กลางเทือกเขาภูพาน อยู่ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงมาทางจังหวัดมุกดาหาร เทือกเขาภูพานในอดีตเป็นบริเวณที่มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ มีป่าไม้หนาแน่น มีสัตว์ป่านานาชนิด และมีผลผลิตจากป่าอื่นๆ ที่ชาวบ้านอาศัยอยู่รอบๆ ภูพานใช้ในการยังชีพ เมื่อเทียบกับเทือกเขาอื่นๆ ของประเทศไทยแล้ว เทือกเขาภูพานมีความสูงชันน้อยกว่า คือมีความสูงเฉลี่ยจากระดับน้ำทะเลอยู่ระหว่าง 200-500 เมตร ตั้งแต่อดีตมีกลุ่มชาติพันธุ์ตั้งชุมชน และทำมาหากินอยู่ในเทือกเขาภูพานมาแล้ว อย่างเช่นพวกกะเลิง ข่า แต่มีจำนวนไม่มากนัก นอกจากเทือกเขาภูพานจะเป็นที่ตั้งถิ่นฐานและทำมาหากินของกลุ่มชาติพันธุ์แล้ว ประชากรที่อาศัยอยู่รอบๆ เทือกเขาภูพานก็ได้อาศัย และใช้ประโยชน์จากภูพานในหลายแบบ เช่น การเข้ามาเก็บหาของป่า ซึ่งมีตามฤดูกาล หรือการปล่อยสัตว์เลี้ยง (วัว-ควาย) เข้ามาหาหญ้ากินตามธรรมชาติในป่าภูพานในช่วงฤดูฝน เมื่อพื้นที่รอบๆ ภูพานได้ใช้ทำนา เป็นต้น คนแก่ซึ่งได้รับการยกย่องว่าเป็นภูมิปัญญาชาวบ้าน* ได้ชี้ว่า ภูพานเปรียบเสมือนชุมทรัพย์ และเปรียบเสมือนต้นทุนของชีวิตผู้คน ไม่เฉพาะที่อาศัยอยู่ในเทือกเขา และรายรอบเทือกเขาเท่านั้น แต่ยังรวมถึงผู้คน ที่อาศัยอยู่ตามลุ่มน้ำสาขา ที่มีกำเนิดมาจากเทือกเขาภูพานด้วย

การเคลื่อนย้ายตั้งถิ่นฐานของผู้คนรอบภูพาน ในพื้นที่แอ่งสกลนครและในแอ่งโคราชของภาคอีสาน ภายหลังจากอิทธิพลของพวกขอมที่สำคัญมีอยู่ด้วยกัน 2 ระลอก คือ ระลอกแรกได้เกิดความขัดแย้งระหว่างผู้ปกครองที่ตั้งอยู่ฝั่งขวาของลุ่มน้ำโขง

* พ่อเล็ก กุดวงแก้ว การอภิปรายเรื่อง “ทุนทางสังคม: มรดกเก่าจะนำไปรอดจริงหรือ” ดู บัณฑิต พรหมพักพิง (บรรณาธิการ) 2546.

ความขัดแย้งนี้ทำให้ผู้นำบางคนต้องลี้ภัย และนำไพร่พลหนีมาตั้งถิ่นฐานอยู่ทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง ระลอกที่สอง เกิดจากผู้ปกครองทางลุ่มน้ำเจ้าพระยา ได้ขยายอิทธิพลเข้ามาในบริเวณนี้ บางครั้งมีการต่อต้านขัดขืนของผู้ปกครองทางฝั่งขวาแม่น้ำโขง ผู้ปกครองลุ่มน้ำเจ้าพระยา ได้กวาดต้อนเอาผู้คน ที่อยู่ทางฝั่งขวาของแม่น้ำโขง เข้ามาในแอ่งสกลนคร แอ่งโคราช (ตลอดจนกวาดต้อนลง ไปไว้ทางภาคกลางด้วย) การเคลื่อนย้ายของประชากรในระลอกหลังนี้ ทำให้มีประชากรกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณรอบๆ และบนเทือกเขาภูพาน

ลักษณะทางด้านประชากรที่สำคัญอย่างหนึ่ง ของผู้คนที่อาศัยอยู่รายรอบเทือกเขาภูพานก็คือ ความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ ข้อมูลทางราชการของจังหวัดมุกดาหาร ซึ่งมีพื้นที่ครอบคลุมเทือกเขาภูพานส่วนหนึ่ง ชี้ให้เห็นว่าประชากรของจังหวัดมุกดาหาร ประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ จำนวน 8 กลุ่ม ชาติพันธุ์บางกลุ่มอาศัยอยู่ตามที่ราบลุ่ม รายรอบภูพานหรือที่ราบในหุบเขา หรือที่ลุ่มภายในหุบเขา กลุ่มนี้ยังชีพด้วยการทำนา เช่นเดียวกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ อย่างเช่นกลุ่มผู้ไท และอี้อ ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งอาศัยอยู่ตามที่สูงในภูเขา ยังชีพโดยการปลูกข้าวไร่และการเก็บหาของป่า ประชากรกลุ่มต่างๆ เหล่านี้มีจำนวนไม่มากนัก อย่างเช่น กลุ่มกะเลิง เป็นต้น ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งคือ การผสมกสิณกลายระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เหล่านี้ มีค่อนข้างสูง ในระยะหลังๆ นี้กลุ่มคนที่อาศัยอยู่รายรอบภูพาน ได้แสวงหาที่ทำกิน อพยพสืบคลาน ขึ้นไปสู่ที่สูงขึ้นเรื่อยๆ การผสมกสิณกลายกันนี้ อาจจะเป็นทั้งการตั้งบ้านเรือนอยู่ในชุมชนเดียวกัน และการแต่งงานข้ามกลุ่มชาติพันธุ์ ตลอดจนการกสิณกลายด้านภาษา และเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมอื่นๆ บ้านดงมะกรูดที่เราจะได้กล่าวถึงต่อไป ก็มีการตั้งถิ่นฐานอยู่ร่วมกันหลายกลุ่มชาติพันธุ์ด้วย

บ้านดงมะกรูดเป็นหมู่บ้านที่มีอายุประมาณ 210 ปี ชื่อหมู่บ้านถูกตั้งตามลักษณะทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่ซึ่งมีต้นมะนาวป่าขึ้นอยู่โดยรอบแต่ในปัจจุบันไม่มีให้เห็นแล้ว ส่วนผู้นำในการเลือกที่ตั้งของหมู่บ้านนั้นผู้สูงอายุของหมู่บ้านดงมะกรูดเล่าว่า กลุ่มคนที่มาตั้งถิ่นฐานที่บ้านดงมะกรูดในปัจจุบันนั้น ได้แก่ครัวเรือนของนายนายหาเชื้อคำฮอต ครัวเรือนของนายถมเชื้อคำฮอต (อีกหนึ่งครัวเรือนไม่ทราบว่าเป็นใคร) ซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไท ข่าหรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่าบุรุษ กลุ่มชาติพันธุ์บุรุษนั้นอพยพมาจากประเทศลาวในสมัยปราบฮ่อ เวียดนาม เนื่องจากในสมัยดั้งเดิม ตามความเชื่อของชาวบุรุษนั้น เมื่อมีสมาชิกของครอบครัว

ตาย จะต้องมีการย้ายที่ตั้งบ้านเรือน พื้นที่รอบหรือบริเวณใกล้เคียงกับที่ตั้งบ้านดงมะกรูด ในปัจจุบัน จึงเคยเป็นที่ตั้งบ้านเรือนของชาวบรู ที่มีการย้ายที่ตั้งบ้านเรือนอยู่บ่อยครั้ง

หลังจากการเริ่มตั้งถิ่นฐานโดยชาวบรูประมาณ 100 ปี ก็มีกลุ่มชาวบ้านชาติพันธุ์ไท จำนวน 3 ครอบครัวอพยพมาจากหมู่บ้านกลางมูลอัน ตำบลกระพี้ อำเภอนาแก จังหวัดนครพนม โดยมีนายหล้า หลาบโพธิ์ นายไม้ เสนาน้อยเป็นผู้นำ การย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ไท เกี่ยวเนื่องกับเหตุผลสองด้าน ด้านแรกคือชาวภูไทกลุ่มนี้มีที่ทำกินคือที่ปลูกพืชไร่ (ข้าวไร่) อยู่บริเวณใกล้บ้านดงมะกรูด ประการที่สอง มีพระภิกษุ ขึ้นมาจำพรรษาอยู่บริเวณนี้ รูปแรกคือหลวงปู่สอน กลุ่มชาติพันธุ์ไทกลุ่มแรกที่ย้ายเข้ามาเป็นโยมอุปัฏฐาก

ประมาณปีพุทธศักราช 2494 กลุ่มชาวบ้านจำนวน 4 ครอบครัวอพยพมาจากอำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดกาฬสินธุ์โดยมีครอบครัวของนายต๋อง นางนอ อนันตบุตรเป็นผู้นำ การอพยพเข้าของกลุ่มคนเหล่านี้ ทำให้เกิดการเพิ่มของประชากรในหมู่บ้านดงมะกรูดในช่วงนั้น

พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญอย่างหนึ่ง ในช่วงประมาณ 3 ทศวรรษที่ผ่านมาของบ้านดงมะกรูด คือได้เกิดขบวนการต่อต้านรัฐบาลส่วนกลาง หรือที่ทางฝ่ายรัฐบาลเรียกว่า ผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ จากการพูดคุยกับกลุ่มแกนนำที่เคยเข้าร่วมขบวนการ พบว่า สาเหตุที่สำคัญอย่างหนึ่ง ที่ชาวบ้านเข้าร่วมกับฝ่าย ผกค. คือการได้รับการปฏิบัติที่ไม่เป็นธรรมจากทางฝ่ายราชการ นอกจากนั้นวิธีการปราบปราม ผกค. ที่ทางฝ่ายราชการนำมาใช้อย่างเช่น การกำหนดให้ชาวบ้านออกจากบ้านไปทำงานในไร่นา และกลับเข้าบ้านเป็นเวลา ซึ่งไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิต การกล่าวหาชาวบ้านผู้บริสุทธิ์ เป็นแรงผลักดันให้ชาวบ้านทั้งบ้านเรือน เข้าไปร่วมอยู่ในฐานที่มั่นของฝ่ายขบวนการต่อต้านรัฐบาล คนรุ่นหนุ่มบางคนไม่เคยได้รับการศึกษาในระบบการศึกษาของรัฐ แต่ก็ได้รับการศึกษาในขณะที่เข้าร่วมขบวนการ สำหรับชาวบ้านที่ไม่ได้เข้าร่วมขบวนการ ก็ทั้งบ้านเรือนไว้ หนีไปอยู่ที่อื่นกับญาติ บ้านเรือนหลายหลังถูกไฟป่าไหม้ เนื่องจากไม่มีใครดูแล ในระหว่างที่ชาวบ้านทั้งบ้านเรือนไปอยู่ในป่า หรือไปอยู่ที่อื่น ผู้ร่วมขบวนการบางคนเคยเดินทางไปอยู่เขตงานทางภาคเหนือ บางคนเดินเท้าไปถึงประเทศเวียดนาม แต่เมื่อรัฐบาลประกาศใช้นโยบาย 66/2533 และมีการตัดถนนผ่านเข้ามาถึงบ้านดงมะกรูด ผู้ร่วมขบวนการหลายคนได้เข้ามาขอตัว และให้ความร่วมมือกับทางฝ่ายทหาร หลังจากนั้นชาวบ้านก็ได้ทยอยกลับมาอยู่

ที่บ้านดงมะกรูดจนหมด ผู้ที่เคยอยู่ในขบวนการต่อต้านรัฐบาลในขณะนั้น บางคนเป็นผู้นำของชุมชน บางคนเป็น อบต. การจัดกลุ่มพูดคุยและการติดต่อกับผู้นำที่เคยร่วมขบวนการที่อยู่หมู่บ้านอื่นๆ ยังคงมีอยู่เป็นครั้งคราว

ตารางที่ 1 ลำดับเหตุการณ์ที่สำคัญในช่วงพุทธศักราชที่ 2500 - 2530

ช่วงปี พ.ศ.	เหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้น
2502	- พรรคคอมมิวนิสต์เข้ามาทำการเคลื่อนไหวในพื้นที่อำเภอนาแก จังหวัดนครพนม
2508	- พรรคคอมมิวนิสต์ เข้ามาเคลื่อนไหวที่บ้านมะนาว มีทหาร 15 กองพัน เข้ามาทำการปราบปรามในพื้นที่ตำบลพังแดง เช่น ทำการจับกุมชาวบ้านไปคุมขังเพื่อทำการสอบสวน, เผาทั้งเป็น, ทรมาณด้วยวิธีต่างๆ, จับขึ้นเฮลิคอปเตอร์แล้วโยนลงมา
2512	- พรรคคอมมิวนิสต์เข้ามาตีแคมป์ทหาร
2516	- ชาวบ้านประกาศให้บ้านมะนาวเป็นเขตปลดปล่อย เป็นหมู่บ้านรอบ 4 ขึ้นอยู่กับเขตพื้นที่จังหวัดลพบุรี และทหารก็ประกาศเป็นฐานที่มั่นทางทหาร
2517	- บ้านมะนาวเกิดความระส่ำระสายอย่างหนัก ชาวบ้านอพยพไปอยู่ป่า ไม่มีชาวบ้านอาศัยอยู่ในหมู่บ้านเลย (ประมาณ 90 % อพยพไปอยู่ป่า อีกประมาณ 10 % อพยพไปอยู่กับญาติที่อำเภอนาแก จังหวัดนครพนม) ในช่วงนี้ทหารได้จับญาติของคนที่นี่เข้าป่า เพื่อทำการสอบสวน
2523	- รัฐบาลประกาศคำสั่งที่ 66/23 เพื่อชักชวนคนที่เข้าป่ากลับออกมา เพื่อเป็นผู้ร่วมพัฒนาชาติไทย
2526	- ชาวบ้านที่หนีเข้าป่าออกมาจากป่ากันจนหมด อันเป็นผลมาจากคำสั่งที่ 66/23 โดยรัฐบาลเสนอให้ที่ดินแก่ชาวบ้านครอบครัวละ 15 ไร่ แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังไม่ได้รับจนถึงปัจจุบันนี้
2527	- สัมปทานป่า มีการตัดโค่นต้นไม้จำนวนมาก และในช่วงเวลาดังกล่าวนี้นางอุทยานแห่งชาติ ก็ได้ออกทำการสำรวจพื้นที่ป่าเพื่อประกาศเป็นเขตอุทยานแห่งชาติ

2531	- รัฐประกาศให้บ้านมะนาวเป็นพื้นที่อุทยานแห่งชาติภูผายล
2534	- น้ำท่วมอย่างรุนแรง เนื่องจากฝนตกหนัก
2535	- ชาวบ้านคนหนึ่งถูกเจ้าหน้าที่ป่าไม้จับ เพราะตัดไม้จำนวน 2 ต้น เพื่อนำไปซ่อมแซมบ้านของตนเอง ทำให้ชาวบ้านรวมตัวกันปิดถนนประท้วงเรียกร้องให้ปล่อยชาวบ้านคนดังกล่าว แต่ทางอุทยานฯ ยอมไม่ปล่อย จนทำให้ชาวบ้านเข้าไปจับเจ้าหน้าที่ของอุทยานฯ คนหนึ่งมาเป็นตัวประกัน และในที่สุดผู้ว่าราชการจังหวัดมุกดาหารต้องเดินทางมาเจรจากับทางชาวบ้านจนสามารถปล่อยคนทั้งสองได้

บ้านดงมะกรูดในปัจจุบัน

บ้านดงมะกรูดตั้งอยู่กลางหุบเขา คือที่ตั้งชุมชน รอยล้อมไปด้วยภูเขา มีพื้นที่ทำกินของชาวบ้านประมาณ 3,000 ไร่ พื้นที่ดังกล่าวนี้ ได้กันออกมาจากเขตอุทยานแห่งชาติภูผายลแล้ว แต่ชาวบ้านยังไม่ได้รับเอกสารสิทธิ์อะไรเลย การตั้งชุมชนประกอบด้วย 4 กลุ่ม (คุ้มบ้าน) คุ้มบ้านใหญ่ ส่วนมากจะเป็นกลุ่มชาติพันธุ์บรู (โดยทั่วไปคนข้างนอกจะเข้าใจว่าเป็นกลุ่มเดียวกับโล้ แต่ชาวบรูบอกว่า ชาติพันธุ์บรูไม่เหมือนกับโล้) คุ้มบ้านน้อย คุ้มกกบก คุ้มห้วยเปือก ซึ่งจะมีหลายกลุ่มชาติพันธุ์อยู่ร่วมกัน ได้แก่ ผู้ไท ย้อ บรู และไทอีसान จำนวนหลังคาเรือนรวมกันมีทั้งหมด 196 หลังคาเรือน ประชากร 786 คน (ข้อมูล กชช. 2ค.)

อาชีพหลักของประชากรบ้านดงมะกรูดในปัจจุบัน คือ การปลูกมันสำปะหลัง แพร่หลายมาตั้งแต่ปี 2526 คือภายหลังจากผู้เข้าร่วมขบวนการ ผกค. ได้กลับเข้ามาร่วมโครงการผู้ร่วมพัฒนาชาติไทยกับทางราชการ โดยทางราชการได้สัญญาว่าจะจัดสรรที่ดินทำกินให้ครัวเรือนละ 15 ไร่ ในปัจจุบันนี้ชาวบ้านได้เริ่มที่จะหันไปปลูกยางพารามากขึ้น แต่การทํามันสำปะหลังก็ยังคงมีมาก เนื่องจากเป็นพืชเงินสด นอกจากอาชีพปลูกมันสำปะหลังแล้ว ชาวบ้านดงมะกรูดจำนวนหนึ่งประกอบอาชีพเลี้ยงสัตว์ (วัว-ควาย) โดยใช้พื้นที่ภูเขาเป็นทำเลเลี้ยงสัตว์ การเก็บหาของป่าอย่างเช่น ชัน ผักหวาน หน่อไม้ ไม้ไผ่ เห็ด ฯลฯ ก็เป็นกิจกรรมที่เป็นทั้งรายได้ และการยังชีพในครัวเรือน ที่บ้านดงมะกรูดมีพื้นที่ทำนาเพียงเล็กน้อยเท่านั้น แต่เดิมก่อนปลูกมันสำปะหลัง ชาวบ้านเคยปลูกข้าวไร่ ในปัจจุบันนี้ การปลูกข้าวไรมีน้อย สำหรับเยาวชนหนุ่มสาวที่ออกจากโรงเรียน ส่วนมากอพยพไปทำงานนอกชุมชน โดยเฉพาะการอพยพเข้าไปทำงานในกรุงเทพฯ

ที่บ้านดงมะกรูดมีโครงการ กิจกรรมการพัฒนา และบริการของรัฐ เช่นเดียวกับหมู่บ้านในชนบททั่วไป กล่าวคือ บ้านมะกรูดมีโรงเรียนประจำหมู่บ้าน จัดตั้งมาตั้งแต่ปี 2514 โรงเรียนมีศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ที่สนับสนุนโดยกรมพัฒนาชุมชน ตลอดจนกลุ่มกิจกรรมต่างๆ ที่ทางราชการเข้าไปสนับสนุนและจัดตั้ง นอกจากนี้ที่บ้านดงมะกรูดยังเคยมีความพยายามที่จะจัดตั้งศูนย์ให้การช่วยเหลือ บำบัด พื้นฟูผู้ป่วยเอดส์ โดยได้งบประมาณจากองค์กรพัฒนาเอกชน ผู้รับผิดชอบดำเนินการเป็นพระ การบำบัดรักษาผู้ป่วยใช้สมุนไพร เมื่อมีการดำเนินการมาระยะหนึ่ง มีผู้ป่วยโรคเอดส์ตายในชุมชน ทำให้ชาวบ้านเกิดความไม่สบายใจ และกลัวการติดเชื้อจากผู้ป่วย ในตอนหลังศูนย์บำบัดผู้ป่วยเอดส์จึงหยุดดำเนินการ

สิ่งที่น่าสนใจ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่เราจะทำความเข้าใจต่อไปก็คือ การที่ชุมชนบ้านมะกรูด ยังมีประเพณี การปฏิบัติ ที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องพระอารยะ มาจนถึงปัจจุบัน คือประเพณีและการปฏิบัติที่เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องฤาษีผาดำ ในหมู่บ้านยังคงมีสถูปของฤาษีผาดำ มีการเก็บรักษาไม้เท้าของฤาษีองค์ดำไว้ ซึ่งผู้เขียนจะได้กล่าวถึงฤาษีผาดำของบ้านดงมะกรูดในลำดับต่อไป

ฤาษีผาดำ: ผู้มีบุญของชาวยว

กลุ่มคนที่ตั้งถิ่นฐานที่บริเวณบ้านดงมะกรูดในตอนเริ่มแรก คือกลุ่มชาติพันธุ์ที่เรียกตนเองว่า “ชาวยว” ชาวยวก็มีลักษณะเช่นชนเผ่าทั่วไป คือ ดำรงชีพโดยการเก็บหาของป่า ปลูกข้าวไร่ และทำไร่เลื่อนลอย (Shifting Cultivation) ประเพณีเกี่ยวกับการตั้งบ้านเรือนที่สำคัญอย่างหนึ่งของชาวยว คือ เมื่อมีสมาชิกในชุมชนตาย จะต้องย้ายไปตั้งบ้านเรือนแห่งใหม่ ดังนั้น โดยประเพณีแล้วนอกจากชาวยวจะต้องย้ายที่ทำกินไปเรื่อยๆ แล้ว การย้ายที่ตั้งบ้านเรือนก็เกิดขึ้นบ่อย

ตำนานเกี่ยวกับชนเผ่ายว และการตั้งชุมชนบริเวณบ้านดงมะกรูด เกี่ยวข้องกับเรื่องของฤาษีผาดำ (นอกจากชื่อฤาษีผาดำแล้ว ชาวบ้านยังเรียกชื่ออื่นๆ ด้วยเช่น พ่องค์ดำ หรือพระองค์ดำ หรือฤาษีองค์ดำ) ตามตำนานฤาษีผาดำไม่ใช่ชนชาติพันธุ์ยว (แต่เกิดอยู่ในเขตภูพาน ฝั่งจังหวัดสกลนคร ซึ่งน่าจะเป็นเขตอำเภอกอกศรีสุพรรณ หรืออำเภอร่องคำ) ตามตำนานที่เล่าสืบทอดกันมา พอสรุปได้ว่า ฤาษีผาดำ เริ่มปฏิบัติตนเยี่ยงฤาษีตั้งแต่ยังอยู่ในวัยเด็ก โดยเดินทางเข้าไปอยู่ตามป่าเขา และนำเอาข้าวสารหรือเสบียงกรังติดตัวไปด้วย เมื่อเสบียงหมดก็มักจะกลับเข้ามาในหมู่บ้านเพื่อหาเสบียง แล้วกลับเข้าไปใหม่

ครั้งหนึ่งภาษาฝัคำเข้าไปปฏิบัติตนอยู่ในป่า ได้มีนกเขาตัวหนึ่งบินมาอาศัยอยู่ใกล้บริเวณที่ภาษาฝัคำปฏิบัติตน และได้บินไปที่อื่น ภาษาฝัคำเชื่อว่า นกเขาเป็นนิมิตอย่างหนึ่ง ซึ่งกำลังจะชี้ทางให้ตนเดินทางไปในที่ซึ่งตนอยากจะไป ภาษาฝัคำจึงได้จัดเตรียมเสบียงอาหาร และออกเดินทางติดตามนกเขาไปเรื่อยๆ ในป่าลึก จนในที่สุดมาถึงบริเวณทางทิศเหนือของบ้านดงมะกรูดในปัจจุบัน นกเขาได้หายไป ภาษาฝัคำจึงหยุดพักและใช้สถานที่แห่งนั้นเป็นที่ปฏิบัติตน ที่บริเวณนี้มีชาวเผ่าบรูตั้งบ้านเรือนทำมาหากินอยู่ และต่อมาภาษาฝัคำได้แต่งงานกับชาวบรู ขณะนั้นการตั้งบ้านเรือนของชาวบรูเป็นกลุ่มขนาดเล็ก มีจำนวนหลังคาเรือนเพียง 5-6 หลังเท่านั้น

ด้วยการปฏิบัติตนในแนวของภาษา อย่างเช่นการไม่กินเนื้อสัตว์ ทำให้ภาษาฝัคำได้รับการยอมรับและยกย่องนับถือในหมู่ชาวบรูจากที่อื่นๆ ด้วย ความเรื่องนี้กระจายไปสู่กลุ่มชนเผ่าอื่นๆ ที่อยู่รอบๆ รวมถึงทางฝ่ายบ้านเมืองด้วย ด้วยเหตุที่มีคนให้ความเคารพนับถือนี้เอง ทำให้เจ้าเมืองสกลนครให้คนมาควบคุมภาษาฝัคำไปสอบสวน และไปขังไว้ที่เมืองสกลนคร แต่ในที่สุดก็ปล่อยตัวกลับมา

อย่างที่ได้อ้างไว้ตั้งแต่ต้น การตายของสมาชิกชุมชน ทำให้ชาวบรูต้องย้ายที่ตั้งบ้านเรือนไปเรื่อยๆ และครั้งสุดท้ายได้ย้ายไปตั้งทางด้านทิศใต้ ของที่ตั้งบ้านดงมะกรูดในปัจจุบัน เมื่อภาษาฝัคำเสียชีวิตลง ชาวบรูต้องย้ายไปอยู่ที่อื่นอีก แต่ได้สร้างศาลาเก็บศพไว้ และเป็นเรื่องน่าอัศจรรย์ยิ่งที่ศพนั้นไม่เน่าเปื่อย แต่ต่อมามีพราณเข้าไปล่าสัตว์บริเวณนั้น และมีนกยูงไปจับอยู่ที่ศาลาเก็บศพของภาษาฝัคำ นายพราณพยายามยิงนกยูง แต่กระสุนด้านยิงไม่ออก ทำให้นายพราณโมโหและจุดไฟเผาศาลา แต่ไม้เท้าของภาษาฝัคำไม่ได้มอดไหม้ไปกับไฟ ชาวบรูได้เก็บรวบรวมอัฐิ พร้อมทั้งได้ทำสถูป(เจดีย์) และได้เก็บรักษาไม้เท้าไว้สืบมา ภายหลังเมื่อบ้านดงมะกรูดเป็นชุมชนปึกแผ่น จึงได้ย้ายสถูปลงมาไว้ที่วัดในหมู่บ้านจนถึงปัจจุบัน

บุญบารมีและอิทธิฤทธิ์

เรื่องเล่า หรือตำนานเกี่ยวกับภาษาฝัคำ มีรายละเอียดปลีกย่อยที่แตกต่างกัน อยู่มาก และมีรายละเอียดปลีกย่อยที่แตกต่างกัน ไม่ตรงกัน หรือบางครั้งก็มีความขัดแย้งกัน ในกลุ่มหรือผู้เล่าประวัติที่ต่างกัน อย่างไรก็ตาม ลักษณะที่สำคัญอย่างหนึ่งเหมือนกันในประวัติของภาษาฝัคำก็คือ การเป็นผู้มีบุญบารมี หรือมีอิทธิฤทธิ์ บุญบารมีดังกล่าวนี้

ได้สะสมมาตั้งแต่ยังเด็ก และจากการปฏิบัติ หรือการศึกษา เรื่องเล่าว่า เมื่อภาษาฝาดำยังเด็ก ก็มีจิตใจที่มีความเมตตา เมื่อออกไปหาปลากับบิดา มักจะแอบปล่อยปลาที่บิดาจับมาได้ เมื่อโตเป็นหนุ่ม บิดาให้ไปไถนา ก็ปฏิเสธที่จะใช้แรงงานควาย เนื่องจากสงสาร เมื่อได้ไปอาศัยอยู่ในชุมชนชาวยุทธ ภาษาฝาดำได้กลายเป็นที่พึ่งของชาวยุทธในละแวกนั้น ในปัญหาต่าง ๆ โดยเฉพาะปัญหาเรื่องโรคภัยไข้เจ็บ ภาษาฝาดำก็สามารถช่วยชาวยุทธด้วยความรู้เรื่องสมุนไพรและวิชาอาคม มีครั้งหนึ่ง มีชาวบ้านที่อาศัยอยู่หมู่บ้านใกล้เคียง เป็น “ปอบ” และได้มารักษากับภาษาฝาดำ เมื่อรักษาหายดีแล้วก็เกิดความศรัทธา จึงยกลูกสาวให้แต่งงานกับภาษา ในช่วงที่อยู่กินกับหญิงชาวยุทธในช่วงสั้น ๆ ภาษาฝาดำยังคงเคร่งครัดในการปฏิบัติ คือการรักษาศีล แต่ภายหลังได้ยกภรรยาให้แต่งงานกับคนอื่น (คนรักเดิม) การให้ทานภรรยาแก่คนอื่น ก็เป็นการสะสมบุญบารมีอย่างหนึ่งของภาษาฝาดำด้วย

สาระสำคัญที่ปรากฏในเรื่องเล่าอย่างหนึ่งคือ อิทธิฤทธิ์ หรือความสามารถของภาษาฝาดำ ที่เหนือกว่าคนธรรมดา การได้รับความนับถือจากชาวยุทธของภาษาฝาดำก็เนื่องจากชาวยุทธเชื่อว่า ภาษาฝาดำมีเวทย์มนต์คาถา สามารถต่อสู้กับผีสังนางไม่ได้ เรื่องเล่าเกี่ยวกับเรื่องนี้ มีอยู่มากมาย แต่ที่ได้ยินบ่อยคือเรื่องความสามารถในการทำนาย หรือการรู้อนาคต อย่างเช่นเรื่องการทำนายเวลาคลอด ตลอดจนเพศของข้างของเจ้าเมืองสกลนครได้อย่างแม่นยำ คาถาในการย่อแผ่นดิน คือการเดินทางได้เร็วกว่าคนธรรมดา และได้เร็วกว่าการเดินทางด้วยม้า คาถาในการเสกไปไม้ให้กลายเป็นวัตถุอย่างอื่น หรือการเสกให้จำนวนคนเพิ่มจากคนเดียวเป็นสิบ เป็นร้อย หรือเป็นพันคน ประการที่สำคัญคือ คาถาอาคม เหล่านี้ ภาษาฝาดำไม่ได้ถ่ายทอดให้ใคร คือไม่มีลูกศิษย์รับถ่ายทอดเอาคาถาเวทย์มนต์ ทั้งนี้เนื่องจากว่า เวทย์มนต์ดังกล่าวอาจใช้ไปในทางที่ไม่ถูกต้องได้ อย่างเช่นใช้สำหรับการปล้น หรือการทำร้ายผู้อื่นได้

การต่อต้านและ/หรือความร่วมมือกับอำนาจการปกครอง

ดังที่ได้กล่าวไว้ในตอนต้นแล้วว่า คำอธิบายทั่วไปจากทฤษฎีทางสังคม ต่อความเชื่อพระอาริยะ เน้นไปที่ว่าเป็นการต่อต้านอำนาจปกครอง อย่างไรก็ตาม ในเรื่องเล่าเกี่ยวกับภาษาฝาดำ พบว่าเรื่องต่อต้านอำนาจการปกครองของรัฐ ไม่มีความชัดเจน หรือบางครั้งอาจตีความไปได้ว่า เป็นการร่วมมือกับอำนาจการปกครอง

เรื่องเล่าที่โยงไปถึงอำนาจการปกครอง เป็นเรื่องเกี่ยวกับการได้รับการยอมรับนับถือที่แพร่ขยายออกไปในท้องถิ่น ทำให้เป็นที่สนใจของผู้ครองเมืองสกลนครในต่อนั้น คนบางคนเล่าว่า ฤาษีผู้ดำถูกนำไปสอบสวนโดยเจ้าเมืองสกลนคร แต่บางเรื่องเล่าก็บอกว่า เจ้าเมืองสกลนครได้เชิญ (นิมนต์) ให้ฤาษีผัดดำไปพบที่เมืองสกลนคร พระรูปหนึ่งในท้องถิ่น ได้ให้ข้อมูลว่า ฤาษีผัดดำได้ที่ร่วมกับเกจิอาจารย์จากที่อื่น ในการทำนายความเป็นไปของบ้านเมือง ให้แก่ผู้ปกครองทางกรุงเทพฯ ซึ่งตรงกับสมัยรัชการที่ 5 ด้วย ฤาษีผัดดำได้เคยเดินทางมากรุงเทพฯ แต่ว่ารายละเอียดเรื่องในตอนนี้อยู่ไม่ปรากฏชัดเจนว่ามาทำอะไร ประเด็นที่น่าสนใจก็คือ ฤาษีผัดดำเกิด มีชีวิต และมีบทบาทในท้องถิ่น ในช่วงรัชกาลที่ 5 ที่เริ่มมีการปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน ทำให้เกิดการต่อต้านของคนในท้องถิ่นต่อการขยายอำนาจของรัฐอย่างกว้างขวาง จนเกิดเป็นกบฏผีบุญในช่วงเวลาต่อมา หากพิจารณาในบริบทเช่นนี้ ก็มีความเป็นไปได้ว่า ฝ่ายบ้านเมืองมีการเฝ้าติดตามดูฤาษีผัดดำอยู่ตลอด และมีการเรียกให้ฤาษีผัดดำเข้าไปรายงานตัว เพื่อสอบถามด้วย แต่การที่ฤาษีผัดดำได้เดินทางไปพบฝ่ายบ้านเมือง ก็ทำให้ฝ่ายรัฐให้ความไว้วางใจในระดับหนึ่ง ในเรื่องเล่าบอกว่า รัชกาลที่ 5 ได้มอบไม้เท้าให้แก่ฤาษีผัดดำ และไม้เท้า นั้น ยังคงมีการรักษาสืบทอดมาจนปัจจุบัน

นอกเหนือจากเรื่องเล่าเกี่ยวกับความร่วมมือ หรือการต่อต้านกับอำนาจรัฐที่ได้กล่าวในตอนต้น บางตำนานยังเล่าว่า มีชาวบรู อพยพมาจากสาละวันพันทอง แขวงหลวงพระบาง ประเทศลาว ตามมาปรนนิบัติดูแลฤาษีผัดดำด้วย นอกจากนี้ยังมีตำนานเล่าว่า ท้าวลิ้นก่าน ท้าวผาดินแดง และท้าวแสนสั้นแสนยาว ซึ่งเป็นโอรสของท้าวอนุวงษ์ กษัตริย์กรุงเวียงจันทน์ มาฝึกวิชาอาคมกับฤาษีผัดดำด้วย เพราะเชื่อว่าหากมีวิชาอาคมแล้วจะสามารถตีเอาภาคอีสานกลับมาเป็นของประเทศลาวอีกครั้งได้ ซึ่งเรื่องเล่าแนวแบบนี้ถือได้ว่า ฤาษีผัดดำ เป็นปณิักษ์ต่ออำนาจการปกครอง

พระอาริยะ

เมื่อสอบถามชาวบ้านซึ่งเป็นคนแก่ชาวภูไท หรือชาวย้อว่าเพราะเหตุใด คนรุ่นก่อน (พ่อ - แม่) จึงย้ายมาตั้งถิ่นฐานที่นี่ คำตอบก็คือ “ตามพระขึ้นมา” ชาวภูไทกลุ่มใหญ่ของหมู่บ้านดงมะกรุต เดิมที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ และได้ย้ายขึ้นมาตั้งถิ่นฐานบนบ้านดงมะกรุต เมื่อประมาณ 60-70 ปีที่ผ่านมาเอง ที่ชาวบ้านบอกว่าตามพระขึ้นมาก็คือ ในขณะนั้นมีพระรูปหนึ่ง เป็นคนอยู่ทางอำเภอบ้านดุง (บางเรื่องเล่าว่า

เดินทางรุดตงมาจากประเทศลาว) ได้เดินทางรุดตงมาตามเทือกเขา และมาพักปฏิบัติธรรมอยู่ที่บริเวณใกล้บ้านดงมะกรูด สันนิษฐานว่าในขณะที่เดินทางรอนแรมมานั้น คงผ่านและพักอยู่กับชุมชนญไท ในเขตอำเภอเขาวง ความเลื่อมใสศรัทธาต่อพระรูปนั้น ทำให้ชาวบ้านเดินทางติดตามพระมา หรือเดินทางขึ้นเขา มาพบพระที่มาปฏิบัติธรรมอยู่ประจำ และภายหลังเห็นว่าที่หุบเขาใกล้ที่พระปฏิบัติธรรม มีความอุดมสมบูรณ์ สามารถตั้งเป็นชุมชนได้ จึงลงมาชักชวนญาติพี่น้องขึ้นไปตั้งชุมชน ผู้ที่เดินทางมาครั้งแรกมีครัวเรือนเพียง 3 ครัวเรือนเท่านั้น ต่อมามีการอพยพมาเพิ่มเติม และมีการแต่งงานขยายครอบครัว กลุ่มผู้อพยพเข้ามาใหม่ คือผู้ไท และย้อ ได้กลายเป็นคนกลุ่มใหญ่ของบ้านดงมะกรูดในปัจจุบัน พระรูปดังกล่าวนี้ เดินทางเข้ามาภายหลังจากภาษาผาดำเสียชีวิตไม่นาน และพระรูปดังกล่าวนี้เอง ที่เป็นผู้นำชาวบ้านรวบรวมเอาเศษอิฐ แก้วถ่านจากการเผาศพ (ถูกไฟไหม้ที่เก็บศพ) ของภาษาผาดำ มาสร้างเป็นเจดีย์ในวัด และยังคงมีอยู่จนปัจจุบัน สำหรับภาษาผาดำนั้น ผู้เล่าบางคนบอกว่าไม่ใช่พระ แต่บางคนก็บอกว่าเป็นพระ จากข้อมูลการบอกเล่า ภาษาผาดำเคยบวชพระมาก่อน แล้วสึก ก่อนจะเดินทางเข้ามาปฏิบัติบำเพ็ญในป่า แล้วกลับมาบวชครั้งที่สอง ภายหลังจากที่มีคนนับถือมาก และฝ่ายบ้านเมืองให้ความสนใจ โดยไปบวชมาจากที่อื่น แต่เมื่อบวชแล้ว เมื่อกลับมาอยู่ในชุมชน ก็ไม่ได้ตัดหรือโกนผมอย่างที่พระทั่วไปปฏิบัติ ผ้าที่ใช้เป็นผ้าพื้นเมืองที่ย้อมสีธรรมชาติที่ออกสีเข้มเป็นสีดำ ความจริงแล้วชาวบ้านในท้องถิ่นมีชื่อเรียกภาษาผาดำอีกชื่อหนึ่ง ที่เชื่อได้ว่าภาษาผาดำเป็นพระด้วย กล่าวคือเรียกว่า หลวงปู่ผาดำ ในทัศนะของผู้เขียน การที่ภาษาผาดำมีสถานะเป็นภิกษุด้วยส่วนหนึ่งอาจจะเนื่องมาจากว่า ชาวบ้านกลุ่มที่ไม่ใช่ชาติพันธุ์ขมุ ที่อาศัยร่วมกันอยู่ในท้องถิ่น ให้ความเคารพนับถือภิกษุ แต่อีกเหตุผลหนึ่งก็อาจจะเป็นไปได้ว่า สาเหตุที่ท่านต้องบวช อาจจะได้รับแรงกดดันจากฝ่ายบ้านเมือง

เช่นเดียวกับภาษาผาดำ พระที่เข้ามาอาศัยอยู่ในหมู่บ้าน ภายหลังจากที่ภาษาผาดำเสียชีวิต ก็ได้รับการเคารพนับถือจากชาวบ้านในฐานะที่เป็น “พระอาริยะ” (Millenarianism) มีแนวปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ไม่ฉันเนื้อสัตว์ และนึ่งสมาธิวิปัสสนากรรมฐาน ท่านไม่เคยสอนชาวบ้านและศิษย์ในเรื่องเวทย์มนต์ คาถาอาคม แต่บางครั้งก็มีสิ่งซึ่งบ่งบอกว่าหลวงพ่อมีพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ เช่นการสั่งให้สิ่งย้ายออกไปทำรังที่อื่น หรือการมีเสบียงอาหารมาให้ลูกศิษย์ในยามขาดแคลน โดยลูกศิษย์เชื่อว่า “หลวงพ่อ” ได้เดินทางไปบิณฑบาตในถิ่นที่อยู่ห่างไกลมา แต่เรื่องเวทย์มนต์ ความมหัศจรรย์ คาถาอาคม มิใช่

คำสอนของหลวงพ่อก็คือ สิ่งที่เป็นคำสอน และได้รับการสืบทอดต่อมาคือ การฝึกจิต ที่สำคัญก็คือ หลวงพ่อหรือพระที่เข้ามาปฏิบัติธรรมอยู่ในหมู่บ้านดงมะกรูด ภายหลังจากที่ฤาษีผาดำสิ้นชีวิต ได้แนะนำสั่งสอนให้ชาวบ้านยังคงนับถือ และยึดแนวปฏิบัติของฤาษีผาดำสืบเนื่องต่อมา หลวงพ่อได้มรณภาพตั้งต่อก่อนพุทธศักราช 2500 ชาวบ้านได้สร้างเจดีย์เล็ก ๆ ขึ้นไว้เป็นอนุสรณ์ ตรงที่พิกซึ่งหลวงพ่อกเคยปฏิบัติธรรม

ภายหลังจากที่หลวงปู่รูปแรกที่เดินทางมาจาก อ.บ้านดุง จ.อุดรธานี มรณภาพในช่วงก่อนปี 2500 นั้น ได้มีหลวงพ่อกอีกรูปหนึ่ง ที่เป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้าน หลวงพ่อกรูปที่สองนี้เดินทางมาจากประเทศลาว และได้มาสร้างกุฏิอยู่ที่เนินเขาใกล้ๆ กับ หมู่บ้าน ภายหลังจากที่แห่งนี้ได้กลายมาเป็นวัดประจำหมู่บ้าน หลวงพ่อกรูปนี้นอกจากจะเป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้านแล้ว ยังมีลูกศิษย์ลูกหา และมีคนที่เคารพนับถือในวงกว้าง เมื่อมีคนศรัทธาจำนวนมากทำให้วัดได้รับการสนับสนุนในการก่อสร้างถาวรวัตถุ นับตั้งแต่ศาลาการเปรียญ ศาลาพักผ่อน เจดีย์ และเมรุเผาศพ ในปัจจุบันที่วัดนี้ไม่ค่อยมีพระอยู่ประจำ และหลวงพ่อกได้มรณภาพไปเมื่อ 2 -3 ปีที่ผ่านมา (พ.ศ. 2548) ชาวบ้านยังคงเก็บรักษาศพของหลวงพ่อกไว้ ยังไม่มีกำหนดการที่จะทำพิธีเผา

ขบวนการเคลื่อนไหว

เรื่องที่ได้นำเสนอรายละเอียดข้างบน ไม่ได้แสดงให้เห็นโดยชัดเจนว่า ฤาษีผาดำมีเป้าหมายหรือมีอุดมการณ์ในทางการเมือง ที่มุ่งจะเปลี่ยนแปลง หรือต่อต้านอำนาจการปกครอง อย่างไรก็ตาม เรายังอาจมองได้ว่า ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องฤาษีผาดำ ประเพณีที่สืบทอดต่อมา ยังมีศักยภาพ ที่จะทำให้เกิดการเคลื่อนไหวในวงกว้างได้ ความเชื่อและประเพณีดังกล่าวนี้ เกี่ยวข้องกับเรื่องไม้เท้า

ดังได้กล่าวไว้ก่อนแล้วว่า ฤาษีผาดำได้รับมอบไม้เท้าจากทางฝ่ายบ้านเมือง และผู้เล้าส่วนมากบอกว่า เป็นไม้เท้าที่พระราชทานมาจากรัชกาลที่ 5 (ซึ่งผู้เขียนยังไม่สามารถตรวจสอบยืนยันในเรื่องนี้) ไม้เท้าดังกล่าวนี้ ฤาษีผาดำไม่ค่อยได้ใช้ และได้มอบไว้ให้ญาติที่อำเภอเต่างอย เป็นคนเก็บรักษา และในปัจจุบันก็ยังคงมีอยู่ แต่ไม้เท้าที่ฤาษีผาดำใช้เป็นไม้เท้าที่หล่จากโลหะ โดยการบริจาคของชาวบ้าน “ผู้ยากจน” (เป็นคนที่ถูกกล่าวโดยผู้ให้ข้อมูล) ที่มีน้ำหนักถึง 18 กิโลกรัม และมีรูปทรงเป็นหลายเหลี่ยม ไม้เท้าดังกล่าวนี้บางคนบอกว่า เก็บรักษาไว้ในเจดีย์ที่สร้างขึ้นใหม่ เป็นบูชาสถานที่ให้แก่อนุชาผาดำ

ที่วัดบ้านดงมะกรูด แต่บางคนก็บอกว่า มีคนเก็บรักษาไว้ในที่ที่ไม่เปิดเผย ผู้เขียนมองว่า การที่หลวงปู่ผาคำ ไม่ได้ใช้ไม้เท้าที่ได้รับจากทางการ (ซึ่งมีขนาดเล็กกว่า น้ำหนักเบากว่า) แต่กลับใช้ไม้เท้าที่หล่อขึ้น โดยความร่วมมือของคนในท้องถิ่นนั้น เป็น “สาร” ทางการเมือง ที่สำคัญ ที่แสดงการปฏิเสธ หรือไม่รับการครอบงำจากรัฐ อย่างไรก็ตาม นี่เป็นการตีความ ที่อาจจะเกินไปจากความเป็นจริง กระนั้นก็ตาม คำถามก็ยังคงมีอยู่ว่า เหตุใดฤาษีผาคำจึง ไม่ใช้ (หรือไม่ได้ให้ความสำคัญกับ) ไม้เท้าที่ได้รับมาจากทางการ

ในปัจจุบัน ไม้เท้าที่หล่อโดยความร่วมมือของคนในท้องถิ่น ยังคงทำหน้าที่เป็น สาร ที่ส่งมอบและสืบทอดมาจนถึงในปัจจุบัน กล่าวคือทุกปีช่วงเวลาใกล้เคียงกับสงกรานต์ จะมีประเพณีสงฆ์ไม้เท้า ซึ่งถือว่าเป็นประเพณีที่มีผู้คนในตำบลท้องถิ่นนี้ ที่มีคนเข้าร่วม มากที่สุด ถึงแม้ว่าในปัจจุบันงานประเพณีการสงฆ์ไม้เท้า จะมีรูปแบบเป็นเสมือนงานวัด ทั่วๆ ไป (มีมหรสพ และมีเครื่องดื่มของมึนเมา - ซึ่งคนรุ่นเก่าไม่เห็นด้วยอย่างมาก) แต่ไม้เท้าก็ยังอยู่ ประเพณีการสงฆ์ไม้เท้าก็ยังอยู่ และเรื่องราวความศักดิ์สิทธิ์ พลาณภาพของ ฤาษีผาคำ ก็ยังมีการเล่าสืบทอดในท้องถิ่น สิ่งเหล่านี้ถือว่าเป็น “ศักยะ” ที่อาจจะเกิด ขบวนการเคลื่อนไหวในระดับกว้าง โดยอาศัยความเชื่อดังกล่าวเป็นรากฐาน

บทส่งท้าย

มีประเด็นคำถาม ซึ่งผู้เขียนเองเคยได้ตั้งไว้ แต่ก็ยังไม่อาจได้ความกระจ่างแจ้ง ในที่นี้คือ ทั้งการนับถือฤาษีผาคำ และพระอริยะ ได้มีบทบาทหรือมีส่วนเกี่ยวข้องอย่างไร ในช่วงที่ชาวบ้านเข้าร่วมขบวนการ ผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ ถ้าหากเราจะมองจากด้าน หลักคิดของลัทธิคอมมิวนิสต์ เรื่องศาสนาและความเชื่อเรื่องผี ถือว่าเป็นกลไกที่ผู้มีอำนาจ ใช้มอมเมาประชาชน ในแง่นี้ทั้งการนับถือฤาษีผาคำ น่าจะได้รับการต่อต้านจากขบวนการ อย่างไรก็ตาม ขบวนการผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ก็ไม่ได้ทำร้ายพระ หรือทำลายสัญลักษณ์ ของความเชื่อต่างๆ ที่มีการสร้างมาก่อนที่ชาวบ้านจะเข้าร่วมขบวนการ สิ่งที่จะค่อนข้าง ที่จะชัดเจนอย่างหนึ่งคือ การที่ความเชื่อเรื่องฤาษีผาคำ ไม่ได้ถูกทำลายไปหรือหายไป ก็ เป็นเครื่องยืนยันได้อย่างหนึ่งว่า ความเชื่อดังกล่าวนี้นี้ ยังคงมีความสำคัญ และยังคงมีหน้าที่ อย่างใดอย่างหนึ่งต่อชุมชน มาจนถึงปัจจุบัน

สิ่งที่ผู้เขียนมองว่า เป็นคำถามอีกอย่างหนึ่งก็คือ ความเชื่อและศรัทธาต่อฤาษี ผาคำ จะเป็นพลัง หรือมีส่วนอย่างไรในการต่อสู้ เผชิญกับสิ่งท้าทายต่างๆ ในการดำเนิน

ชีวิตในยุคปัจจุบันของชาวบ้านดงมะกรูด หรือหากจะกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ในขณะที่อุดมการณ์ในเรื่องสังคมยุคพระอาริยะ เป็นจุดหลอมรวมให้เกิดพลังการต่อสู้ หรือเกิดการต่อต้านขัดขืนรัฐ อุดมการณ์ แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องสังคมอุดมคติ แฝงอยู่ในความเชื่อและความศรัทธาต่อฤาษีผาดำ จะสามารถหลอมรวมคนในชุมชนบ้านดงมะกรูด ให้เกิดการต่อสู้กับสิ่งที่ทำลายที่มีอยู่ในปัจจุบันได้หรือไม่ ถ้าหากเราวิเคราะห์ตามกรอบแนวคิดทางสังคมศาสตร์ที่มีอยู่เดิม เราจะพบว่ามีความหวังค่อนข้างเลือนราง กล่าวคือความเชื่อและศรัทธาต่อฤาษีผาดำ จะพ่ายแพ้ต่อกระแสและการทำลายจากข้างนอก ทั้งนี้เนื่องจากว่าสิ่งที่ชาวบ้านดงมะกรูดกำลังเผชิญหน้าอยู่ ไม่ใช่เพียงเป็นการเผชิญหน้าระหว่างรัฐกับชาวบ้านเท่านั้น แต่มีอย่างอื่นที่อยู่เหนือรัฐขึ้นไปอีก หากจะยกตัวอย่างรูปธรรมของปัญหาชาวบ้านดงมะกรูดก็คือ กรณีที่ชาวบ้านกำลังต่อสู้ เรื่องสิทธิในที่ดินทำกิน และกำลังจะนำที่ดินไปปลูกยางพารานั้น ชาวบ้านจะต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับทั้งเรื่องกฎหมายของรัฐ และต่อไปจะต้องเผชิญหน้ากับ ปัญหาเรื่องราคายางพาราปัญหาที่มาจากระดับเหนือรัฐ ถ้าหากมองในกรอบเช่นนี้ก็อาจจะคาดหมายได้ว่า ศรัทธาและความเชื่อที่มีต่อฤาษีผาดำ จะเสื่อมลงไป เพราะศรัทธาต่อฤาษีผาดำ ไม่สามารถจะเปรียบเทียบกับ “โลกาภิวัตน์” ที่ชาวบ้านดงมะกรูดกำลังเผชิญอยู่ในปัจจุบัน

สำหรับผู้เขียนเชื่อว่า ทั้งความเชื่อและศรัทธาต่อฤาษีผาดำ น่าจะเป็นเสมือน “คลังงานศักดิ์” ที่ชาวบ้านยังคงเก็บรักษาไว้ในโรงเก็บรักษา (Warehouse คือประเพณีการปฏิบัติ) พลังดังกล่าวนี้ อาจจะแสดงให้เห็นพลังหรือนาโอกมาใช้ เพื่อเผชิญหน้ากับวิกฤติที่เกิดขึ้นได้ ที่สำคัญก็คือ การเผยให้เห็น “พลัง” ดังกล่าว อาจจะไม่สามารถทำได้โดยการตั้งโจทย์คำถาม (การวิจัย) แบบเดิม วิธีการแสวงหาหลักฐานข้อเท็จจริง ตลอดจนวิธีการที่จะสร้างคำอธิบายและทำความเข้าใจข้อเท็จจริงที่ได้มา โดยวิธีการและทฤษฎีแบบดั้งเดิม แม้ว่าผู้เขียน จะยังไม่สามารถเสนอคำอธิบายและการตีความแบบใหม่ต่อเรื่องที่ได้นำเสนอไว้ข้างบน แต่ก็ใคร่ชี้ชวนให้เห็นถึงความท้าทายในข้อนี้

บรรณานุกรม

- พรเพ็ญฮันตระกูลและอัจฉราพรกมุทพิสมัย (บรรณาธิการ). 2527. **ความเชื่อพระศรีอารีย์และกบฏผู้มีบุญในสังคมไทย**. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์.
- วุฒิชัยมูลศิลป์และธรรมนิตย์วราภรณ์. (บรรณาธิการ) **กบฏชาวนา**. กรุงเทพฯ : คณะอนุกรรมการสิ่งพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย
- สายกมลเดชาบุตรม. 2555. **กบฏไพร่หรือผีบุญ: ประวัติศาสตร์การต่อสู้ของราษฎรกับอำนาจรัฐเหนือแผ่นดินสยาม**. กรุงเทพฯ : ยิปซีกรุ๊ป
- Cohn, N. 1970. *The Pursuit of the Millennium: Revolutionary Millenarians and Mystical Anarchists of the Middle Ages*. New York: Oxford University
- Polak, F. D. 1961. *The Image of the Future*. New York: Oceana.
- Tuveson, L. E. 1949. *Millennium and Utopia*, Chicago: University of Chicago